

DEVLET ALANINDA ZAMANI ANLAMLANDIRMA YETKİSİNİN HUKUKİ BOYUTU

*The Legal Dimension of the Power to Make Sense of Time in the
State Sphere*

Özgür AYDIN*

ÖZ

Bu makalede, devlet alanında zamanı yorumlama ve anlamlandırma yetkisinin hukuki sınırları üzerinde durulmaktadır. Zaman, insanlık tarihi boyunca bilimin her alanında anlaşılmaya çalışılan kavramlardan birisidir. Araştırma sürecinde zaman ve insan ilişkisi, gündelik hayatta zamanın insan yaşamındaki önemi sorgulanmaktadır. Sosyal gruplar içinde insanın zamana ilişkin yorum yapabilme ve anlamlandırma özgürlüğünü kısıtlayan iktidar öbekleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Devlet alanı dikkate alındığında, insanın zamanı anlamlandırmasında etkisi görülen en kapsamlı ve üstün gücün siyasi iktidar olduğu görülmektedir. Siyasi iktidarların tarihsel süreçte zamanı yorumlama faaliyetleri ve bu faaliyetleri gerçekleştirirken amaçlarının ne olduğu irdelenmektedir. Siyasi iktidarların takvimleri belirleme faaliyetleri ile insanın ihtiyaçları arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Siyasi iktidarların zamanı keyfiyetle yorumlama faaliyetlerini sınırlayan hukuk düzeni anlaşılmaya çalışılmaktadır. İnsan hakları, kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti ilkeleri bakımından zamanı anlamlandırmanın önemi tespit edilmektedir.

Makalenin Geliş Tarihi: 09.09.2024, **Makalenin Kabul Tarihi:** 14.10.2024.

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, e-posta: xozaydin@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9827-5015.

Ulaşılan veriler ekseninde, siyasi iktidarın zamanı yorumlama faaliyetlerinde uyması gereken modern hukuk düzenindeki ilkeleri ortaya konmaktadır. Teknolojik gelişmelerin sosyal hayattaki etkisi dikkate alınarak, zamanı yeniden yorumlamayı gerektirecek sebepler gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyolojik Saat, Zaman, Siyasi İktidar, Devlet Alanı, Hukuk Devleti

ABSTRACT

This article focuses on the legal limits of the state's authority to interpret time. Time is one of the concepts that has been tried to be understood in every field of science throughout history. In the research, the relationship between time and human and the importance of time in human life in daily life are questioned. It is tried to identify the power groups within social groups that restrict the freedom of people to make sense of time.

In the field of the state, it is seen that the most superior power that has an impact on people's interpretation of time is political power. The purpose of political powers in interpreting time is analysed. Attention is drawn to the relationship between the interpretation of calendars by political powers and human needs. The importance of making sense of time in terms of human rights, separation of powers and rule of law principles is determined.

The principles in the modern legal order that the political power must comply with in its activities of interpreting time are revealed. Considering the impact of technology on social life, the reasons that require reinterpretation of time are shown.

Keywords: Biological Clock, Time, Political Power, State Space, Rule of Law

I. GİRİŞ

İnsan için yaşam, başlangıcı ve bitişi olan zamana ayarlı bir süreçtir. Dolayısıyla kendisinin farkına vardığı andan itibaren tüm planlamaları ve hesaplamaları, tükenmekte olan bir sürecin olabildiğince etkili şekilde kullanılması üzerine kuruludur. Bununla birlikte yaşamın etkili kullanılması üzerine yapılacak planlamalar, herkes için benzer şekilde olmayabilir. Bazı insanlar için yaşamın etkili şekilde sürdürülmesi kendisini ait hissettiği bir inancın vecibelerini eksiksiz olarak yerine getirebilmek olarak anlaşılabilirken, bazıları için bireysel varlığına keyif verebilecek tüm olanakların tüketilebilmesi olarak yorumlanabilir. Fizikçilerin zamana dair görelilik teorisi, insanın eldeki zamanı nasıl değerlendireceğine ilişkin keyfiyetinde de vardır. Bir nevi özgürlükler içinde imkânların dilediğince kullanılabilmesine yüklenen anlam, insanın tükenmekte olan zamanını etkili olarak kullanabilmesi ile doğrudan ilişkilidir.

İnsanın zamanını dilediği gibi kullanabilme planlamasına engel olan kendisinin dışında etkenler de vardır. Bu etkenler, insanın hem yapmak istediği hem de yapmak istemediği şeyleri planlamasını etkileyebilmektedir. Örneğin, insanın yapmak ya da yapmamak istediği şeyleri planlarken dikkate almak zorunda kaldığı koşullardan birisi doğa olaylarıdır. Seyahat etmek ya da bir yerde durmak veya durmamak konusunda dilediği gibi tasarrufta bulunmak isteyen insanın özgürlüğü doğa olaylarından yoğun olarak etkilenmektedir. İnsanın zamanı planlarken etkilendiği doğa olayları ile gök cisimlerinin hareketleri arasında doğrudan ilişki vardır. Gök cisimlerinin hareketleri ile doğa olayları meydana gelmekte ve insan bu olaylar üzerinden zamanı hesaplamaktadır. Yalnız başına doğada dolaşan insanın zamanı anlamlandırmak için kullanabileceği şeyler, gök cisimlerinin hareketleri ve yine bir gök cismi olmakla beraber insanın da üzerinde yaşadığı dünyanın gök cisimlerini nazara alarak sergilemiş olduğu hareketlerin ardı sıra gelişmesi sonucu vuku bulan vakalarla mümkün olabilmektedir. Gece, gündüz ve mevsimler bu çıkarsamaların sonucunda meydana gelen vakalardır. Karanlıkta uyumak, aydınlıkta ve biyolojik tehdit oluşturmayan iklimlerde yola çıkmak, meyvelerin ya da sebzelerin yeterince olgunlaşmasını bekleyerek beslenmek gibi planlamalar; gök cisimlerinin bazı hareketlerini tamamlaması üzerine yapılabilen hesaplanmaktadır. Hayatın akışını anlamak ve planlamalarını yapabilmek için insanın zaman ile ilişkisinin temelini doğa olayları oluşturmuştur.

İnsanın zaman anlamlandırmasını etkileyen gök cisimlerinin hareketlerinin dışında, hayat akışında planlamalar yapmasını etkileyen başka bir gerçek, doğada tek başına olmadığıdır. İnsanın kendisinin dışında insanların bulunması, onlarla birlikte planlama yaparken salt gök cisimlerinin hareketlerini keyfiyetle yorumlamasını engellemektedir. Bu gerçek, insana planlamalar yaparken diğer insanların planlamalarını dikkate almayı icbar eder. İnsanın diğer insanlarla birlikte planlamalar yapması, onlara karşı ileri sürebileceği hakları ve yerine getirmesi gereken yükümlükleri ortaya çıkarmaktadır.

Küçük ölçekte bir araya gelebilecek belirli sayıda insanın, birbirlerinin planlamalarını nazara alarak programlamalar yapması mümkünken, bir araya gelmesi nispeten mümkün olmayan büyük ölçekte insan kalabalıkları bakımından diğerlerinin planlarını dikkate alarak zamanı anlamlandırmak pek mümkün değildir. Bu noktada, bir ölçek olarak nüfusun ortaya çıkardığı devlet alanında yükümlülüklerin ne kadar sürede yerine getirilerek tamamlanabileceğini ya da hakların ne kadar süre içinde kullanılabilceğini tayin eden güç ya da güçler belirlemektedir. Başka bir deyişle, “ne zaman”, “ne kadar sürede”, “ne zamana kadar” gibi soruların cevabına ilişkin belirlemeler yapmak üzere kullandığımız ölçekleri tespit etmesi gereken güç ya da güçler ortaya çıkmaktadır.

Örgütlenmiş insan topluluğunun oluşturduğu devlet alanında planlamaları yapmak için uyulan ölçekleri belirleyen, özü itibari ile zamanı anlamlandıran ve toplumun otoritesine boyun eğilebileceği güç ya da güçlerin en üstünü egemenliği kullanan siyasi iktidardır. Siyasi iktidar; üzerlerinde otorite kurdukları toplumlarda insanların planlamalarını yapmak, haklarını kullanmak, yükümlülüklerini yerine getirmek üzere uymak durumunda oldukları ölçekleri, yani zamana anlam yüklemeyi sağlayan astronomik faaliyetlerden hangisine herkesçe uyulacağını tespit edebilecek güçlerin en kapsamlısıdır. Öte yandan hukuk düzeni, siyasi iktidarın keyfiyetle tasarrufta bulunmasına olanak vermemektedir. Bu makalede; yukarıdaki şüphelerden hareketle, devlet alanından insanın zamanla ilişkisi üzerine iktidarların tutumu, siyasi iktidarların zamanı yorumlama hevesleri, hukuk düzeni bakımından zamanı anlamlandırmanın önemi ve zamanı yorumlarken iktidarların sınırları araştırılacaktır.

II. DEVLET ALANINDA İNSAN VE ZAMANI ANLAMLANDIRMA İKTİDARI

Heidegger'in var oluşu açıklamak için uzun uzadıya üzerinde durduğu *Dasein* kavramından hareketle,¹ insan için varlığını açıklamaya yarayacak şey; içinde bulunduğu andan bakarak, ölüme yönelik zamanı yorumlamasıdır. Öte yandan; yukarıda da belirtildiği üzere, varlığını anlamaya çalışan insanın zamanı yorumlama özgürlüğü kendisine bırakılmamakta, kendisinin dışında birçok etkileylene maruz kalmaktadır.

Devlet alanına doğan insan; doğumundan önce belirlenmiş kurallarla karşılaşır, ölümünden sonra devam edecek kurallarla uğurlanmaktadır. Bu kurallar; hem insanın kendi yaşamını idame ettirebilmesi için korunan haklar hem de diğer insanların yaşamlarına zarar vermemesi için yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri içermektedir. Biricik insanın yaşamından hareketle tüm insanları ilgilendiren konulara sirayet eder hale gelen kurallar kümesi, düzenli bir ortamı oluşturmanın anahtarıdır. Bir başka deyişle, insanın yaşamının sürekliliğini sağlayan kurallar, toplumsal düzeni meydana getirmektedir. Yaşamın sürekliliği ile toplumsal düzen arasında köprü oluşturan kurallar, belirli başlıklar altında toplanarak açıklanmaya çalışılmış ve bir çalışmaya göre şu şekilde kümelenmiştir:²

- Yaşama şartlarını oluşturan beslenme, barınma, güvenlik gibi alanların kuralları.
- Aile içindeki fertlerin birbirine karşı sorumluluklarından doğan evlilik yükümlülüklerini ve haklarını, kardeşlik ilişkilerini ilgilendiren kurallar.
- Kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerini belirleyen kurallar.
- Asker gücünü kullananların istekleri ve buyrukları olan kurallar.
- İnsanın evrendeki konumunu ve Tanrı ile ilişkisini belirleyen kurallar.

İnsanın içinde bulunduğu gruba göre uymakla yükümlü olduğu kurallara karar veren kümelerin sayısı daha özele indirgenerek arttırılabilir ya da daha genel kümelere dönüştürülerek azaltılabilir. Ancak büyüklü küçüklü birçok grubun resen doğuracağı iktidar öbekleri, o grup içinde sahip olduğu gücü nispetinde kuralları belirlemekte ve zamanın nasıl yorumlanması gerektiğine

¹ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011), 250.

² Ayhan Bıçak, *Devlet Felsefesi Öngörüler ve Eleştiriler* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 28.

dair yetkiyi elinde bulundurmaktadır. İnsan topluluklarından oluşan grupların içinde bazılarının sahip olduğu araçlar, statüler, yetenekler; onlara diğerlerini etkileme, yönlendirme ve kontrol altına alabilme olanağı sağlayabilmektedir. Zamanı yorumlama ve planlama yetkisi de dâhil her türlü kontrol ilişkisini elde tutmayı sağlayan nitelikler, her düşünür tarafından farklı şeylerle temellendirilmiştir. Örneğin J.J. Rousseau'ya göre kontrolü sağlayan iktidar yeteneği güce dayanmaktadır ve güç özünde maddesel bir şeydir.³ H.B. Acton ise iktidarı yetenekle açıklamaya çalışmış, gruplar içinde insanın iktidarını yeteneği ile doğru orantılı görmüştür.⁴ Her ne sebeple olursa olsun, farklılıklardan herhangi birine dayanarak diğerini yönlendirebilen ve davranışlarını kendi isteklerine göre etkileyebilen iktidarlar, zamanı yorumlama ve planlama yetkisini elinde tutmak istemektedir.⁵ Örneğin iş yerinde çalışma koşullarını ve sürelerini belirleme yetkisi, sahip olduğu ekonomik güç sebebiyle işverene; aile yemeğinde yemeğin yerine ve saatine karar verme yetkisi, ailenin en kıdemli otoritesine; bir arkadaş toplantısında buluşma saati ve toplantı akışı, arkadaşlar arasında en değer görene ait olabilir. Bu örnekler, içinde yaşanılan toplumun değer yargılarına ve yaşam biçimlerine göre değişmektedir. Burada ortaya çıkan iktidar, başkalarını kontrol edebilme yeteneğine, etkileyebilme bilgisine ve becerisine dayanan sosyal iktidar türüne işaret etmektedir.⁶

İçinde bulunulan sosyal gruplara göre iktidarın yorumladığı zamana uymaya ilişkin en belirgin örneklerden birisi, inanç ekseninde yorumlanan zamandır. İnsanın var oluşuna ilişkin sorgulamasında en çok esas aldığı görülen zaman ölçeklerinden birisi, dini inancının buyurduğu ölçektir. Her inancın Tanrı ile olan iletişimi ile bağlantılı olarak sergilediği ritüeller, o dinin yorumu ile anlamlandırılan zamanlarda yapılabilmektedir. Dinlerin zamanı yorumlama konusunda temel aldığı toplumsal olaylar ve doğa olayları farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; Yahudiler, 354 günlük ay ve güneşi aynı anda dikkate alan yıl hesaplamasını esas alırken, Müslümanlar ay takvimini esas almaktadır.⁷ Her inancın güne başlama tarihi, hangi ritüelin ne

³ J.J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 7.

⁴ Esad Çam, *Siyaset Bilimine Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 91.

⁵ Davut Dursun, *Siyaset Bilimi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2004), 91.

⁶ Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş* (Ankara: Doğan Yayınevi, 1969), 100.

⁷ Alexander Philip, *Takvimlerin Tarihi Antikiteden Günümüze Gelişimi*, çev. Ezgi Karaca (İstanbul: İndie Yayınevi, 2021), 25-26.

zaman gerçekleştirilmesi gerektiği gibi kuralları belirleyen iktidarları bulunmaktadır.

Dini inanç örneğinde görüldüğü gibi zamani ve akışı planlama yetkisi, içinde bulunulan sosyal grubun genel iktidarına göre değişen kurallar içermektedir. Öte yandan, insan yaşamsal ihtiyaçlarını sürdürebileceği birden fazla gruba aynı anda dâhil olabilir. Çünkü hiçbir grup tek başına bir kişinin bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte değildir.⁸ İnsanın ihtiyaçlarının da zorlamasıyla dâhil olduğu farklı gruplar, kendi içinde meydana getirdiği iktidarlar tarafından yorumlanan kurallara uymak durumundadır. Aynı konuda farklı yorumlamalar yapan iktidarların tamamına uymak zorunda olan insan için bu durum sürdürülebilir olmaktan çıkar. İhtiyaçlar ekseninde örgütlenen devletsiz toplumda varoluşsal sürecin ortaya çıkardığı bu kurallar kümesi, tüm kuralları yorumlama yetkisini eline almak isteyen iktidarlara olanak sağlayacak devletleşme ile siyasal düzeni meydana getirmektedir.⁹ Siyasal düzen, birden fazla iktidarın belirlediği kurallarla işlerliğini sürdüremez. Belirlilik ve öngörülebilirliğin teminatı olan en güçlü iktidar etrafında toplanan insanlar, siyasal düzen içinde uyacağı kuralların siyasal iktidar tarafından belirlenmesine rıza göstermektedir. Bu doğrultuda kuralların meşruiyetini ve geçerliliğini sağlama yetkisini eline alan siyasal iktidar, bu yetkisini zamani anlamlandırma konusunda da kullanmak ister.

III. SİYASİ İKTİDARLARIN ZAMANI ANLAMLANDIRMA ARZUSU

Devlet alanından insana dair her şeyi yorumlama ve kuralları koyma arzusu, siyasal iktidara özgürdür. Küçük gruplar arasındaki yorum farklılıkları insan için bir belirlilik sağlayamamakta, birden fazla iktidarın arasındaki çekişme yerine siyasi iktidarın otoritesi meşru gelmektedir. Siyasal iktidar da özünde kontrol ve etki özelliklerini taşır ancak, toplumun tümü üzerinde geçerli olan kontrol ve etki gücü siyasi iktidardadır.¹⁰ Her toplum içinde bulundurduğu grupların yapısı ve insan sayısına göre değişiklik gösterse bile, devlet alanında ortaya çıkan global toplumlarda kuralları

⁸ Leslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları Siyasal Bilime Giriş*, çev. Tuncer Karamustafaoglu (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1978), 58.

⁹ Ayhan Bıçak, *Devlet Felsefesi Öngörüler ve Eleştiriler*, 28.

¹⁰ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2013), 48.

yorumlama yetkisini elinde bulunduranların en üstünü siyasal iktidardır.¹¹ Siyasal düzen içinde ortaya çıkan kabile şefleri, site devleti yöneticileri, imparatorlar, feodal beyler, modern devletin hükümetleri; sendika, dernek gibi küçük gruplardaki yöneticilerden ayrılarak toplumun tümü üzerinde kuralları yorumlama yetkisine sahip siyasi iktidarı oluştururlar.¹²

Siyasi iktidarlar toplumun kendi içindeki irili ufaklı, ayrı veya iç içe girişik üyeleri olan grupların üzerinde yer alan ve tepeden tabana doğru yetkiler, mertebeler, rütbeler dizisi taşıyan¹³ iktidarların en üstündeki güç olarak tanımlanabildiği gibi; devlet alanında kendi iktidarının üstünde bir güç olmaması ile de açıklanabilmektedir.¹⁴ İnsanların hayatlarını idame ettirmek için uymak durumunda olduğu gruplardaki sosyal iktidarlardan siyasi iktidarı ayıran özellikler şu şekilde sayılmıştır:¹⁵

- Siyasi iktidarlar kapsam bakımından diğer bütün iktidarlardan ayrılan ve tüm devlet alanını kapsayan iktidar olarak nitelendirilmektedir.
- Siyasi iktidarlar devlet alanındaki diğer iktidarların hepsinin üstünde yer alan ve son sözü söyleme yetkisini elinde bulunduran iktidar olarak nitelendirilmektedir. Siyasi iktidarların bu üstünlüğü, demokratik rejimlerde mutlak değil nispi bir üstünlük olarak kabul edilmektedir.
- Siyasi iktidar, kurallarına ve iradesine karşı gelinmesi durumunda maddi güç kullanma tekeline elinde bulunduran iktidar olarak nitelendirilmektedir.
- Siyasi iktidar, kuralları yorumlama ve maddi güç kullanma yetkisine rıza gösterilerek itaat edilen iktidar olarak nitelenmektedir. Bu haliyle, toplumların zamanı yorumlama yetkisini siyasi iktidarlar ellerinde tutmak isterler.

Devlet alanında toplumun tümünü kapsayan, diğer iktidarların tamamının üstünde yer alan, kendisinden daha üstün iktidar olmayan ve iradesine karşı gelindiğinde güç kullanma tekeline rıza gösterilen siyasi iktidar; insanın Tanrı ile ilişkisinde ve yaşamak için ihtiyaçlarını gidermesinde olduğu gibi, var oluşunu açıklamakta unsur olan zamanı anlamlandırma

¹¹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar* (İstanbul: Beta Yayınları, 2009) 91.

¹² Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, 328.

¹³ Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, 99.

¹⁴ Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, 329.

¹⁵ Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 51 vd.

tekeline de eline almak ister. Bu isteklerini yerine getirirken, meşruiyetini sağlamak üzere üzerinde iktidarını iddia ettiği toplumun rızasını gözetmek durumundadır. Meşruiyetini oluşturan en önemli araçlarından birisi olan tanımlama ve geçerlilik sağlama yetkisi, insanın siyasi iktidara rıza göstermesinde etkili olmaktadır.

Siyasi iktidarın zamanı anlamlandırma konusundaki yetkileri, zaman üzerine hesaplamaların yapıldığını gösteren ilk verilere kadar götürülebilir. Bu konuda en eski veriler, zamanın krallarının egemenlik dönemlerini gösteren çivi yazılarında bulunmaktadır. Ön Asya'da bulunan 20,5 cm. çapında dört köşe bir blok üzerindeki yazılarda, dünyanın yaratılışı ile tufan arasında geçen dönem, siyasi iktidarı elinde bulunduran eski kralların adları ile nitelendirilmiştir. Bilim çevrelerinde "Eski Babil Kral Listesi WB 444" adıyla tanınan bu listeye göre yaşanan zaman şu şekilde açıklanmıştır:¹⁶

**Krallık gökten aşağı inince, Eridu'da krallık başladı. *Eridu'da Alulim kral oldu, 28800 yıl sürdü egemenliği, *Alagar 36000 yıl krallık yaptı. *Arkasından iki kral daha geldi, Bunlar da 64800 yıl egemen oldular. *Eridu yıkıldı, Krallık Bad-tibira'ya geçti. *Bad-tibira'da En-men-lu-anna 43200 yıl krallık yaptı. *En-men-gal-anna ise 28800 yıl. *Tanrı Dumzi' çoban kralın egemenliği de 36000 yıl sürdü. *Kral Surnu-Abi 15 yıl *Surnu-la-il 35 yıl *Onun oğlu Sabu 14 yıl *Onun oğlu Apil-Sin 18 yıl *Onun oğlu Sin-muballit 30 yıl *Onun oğlu Hamurabi *Onun oğlu Samsu-iluna*

Yaşanılan dönemleri gösteren takvimler uzun süre siyasi iktidarı elinde bulunduran kralın adıyla açıklanmıştır. Babil'de yeni başlayan her saltanat dönemi, yeni bir takvimin başlangıç yılını göstermektedir.¹⁷ Mısır'da ay ve güneş senesinin yanında bir de hükümdar senesi bulunmaktadır. Hükümdar senesi, her kralın tahta çıkışının ilk gününden itibaren hesaplanır, hükümdar seneleri resmi yıl olarak kabul görür ve metinlerde genellikle hem hükümdar senesi hem de güneş senesi aynı zamanda kayıtlıdır.¹⁸

Devlet alanında zamanı anlamlandırma ve yorumlama konusunda siyasi iktidarın meşruiyetini göstermek için diğer iktidarlar ile çekişmesine örnek

¹⁶ C. W. Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, çev. Esat Nermi Erendor (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2008), 93.

¹⁷ Belgin Tezcan Aksu, "Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz," *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 2, no. 1, (Haziran 2018): 383.

¹⁸ Rahim Kızılgut, *Eskiçağ Uygarlıklarında Tarih Düşme Yöntemleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2008), 43.

gösterilebilecek en önemli dönemlerden birisi de Ortaçağdır. Ortaçağ, ne zaman veya ne kadar sürede gibi soruların yanıtlanmasında yetkinin yaygın olarak dini otoritelerde olduğu bir dönemdir. Ancak, dini otorite aynı zamanda siyasi iktidarı da elinde bulundurmaktadır. Roma İmparatorluğu'nda yaygın olarak görülen siyasi iktidarı ele geçirmiş din adamları, dini ritüelleri ve bayramları da nazara alan takvimleri yorumlama yetkisini uzun süre ellerinde bulundurmışlardır. Roma'da MÖ 4. yüzyılın başlarına kadar dinsel görevlerle birlikte siyasi yönetimde belirgin ayrıcalık sahibi olan patricii sınıfı takvimi düzenleme yetkisini elinde bulundurmuş, toplumunun diğer unsuru olan plebs sınıfını bu yetkiden uzak tutmuştur.¹⁹ Roma'da takvimin Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet Dönemi ve Iulius (Caesar) sonrası olmak üzere üç ana gelişim evresi olduğu kabul edilmektedir.²⁰ Bu evrelerin genel seyri; din adamlarının hâkimiyetinde olan zamanı yorumlama (dogmatik değerlendirme) yetkisinden, sosyal hayata daha fazla etkisi olduğu gözlemlenen doğa olaylarına doğru (bilimsel değerlendirme) zamanı anlamlandırılmadaki ilerleyiştir. Roma'nın ilerleyen evrelerinde, ay döngüsünde takip edilen takvimin güneş döngüsü ile mukayese edildiğinde beklentileri karşılamadığı gözlemlenmiştir. Başlangıçta ay döngüsünün dikkate alındığı hesaplama yönteminde; insanların belirlilik aradığı hasat mevsimi gibi gerekliliklerinin tespit edilemediği gözlemlenmiş, bu eksiklik siyasi düzen içinde iktidarlarının meşruiyetini sağlamak isteyenlerin rıza unsurunu oluşturamamalarına sebebiyet vermiştir. Başta dini törenler olmak üzere çeşitli kültürel olgulara göre biçimlenen kamusal yıl (annus civilis) ile güneş yılı (annus vertens) arasındaki uyumsuzluğu giderme ihtiyacı, din adamları tarafından dikkate alınmamış ve artık ay ve yıl uygulaması yapılmamıştır.²¹ Siyasi manevralarla takvimi değiştirme yetkisini elinde bulunduran iktidar, bazen bu yetkisini toplumun hasat beklentisinden ziyade vergi toplama gereğiyle, bazen de bir yargıcın ya da kamu görevlisinin görev süresini kısaltmak veya uzatmak için kullanmış ve karışıklığa sebebiyet vermiştir.²² Bu eksikliklerin oluşturduğu karışıklık, dini grupların zamanı yorumlama yetkisinin bilimsel veriler etrafında dönüşümünü icbar etmiştir.

¹⁹ Ekin Öyken, "Fasti'nin Açtığı Pencereden Roma Takvimine Bakış," *İstanbul University Journal of Sociology* 3, no. 26, (Temmuz 2013): 193.

²⁰ Öyken, "Fasti'nin Açtığı Pencereden Roma Takvimine Bakış," 195.

²¹ Öyken, "Fasti'nin Açtığı Pencereden Roma Takvimine Bakış," 195.

²² Early Roman Calendar, (<https://www.webexhibits.org/calendars/calendar-roman.html>), E.T. 3 Eylül 2024.

Roma'nın ikinci kralı Numa Pompilius, dinsel reformlar kapsamında takvimi de yeniden düzenleyerek takvime ilişkin yorumda, siyasi iktidarının meşruiyetini gözetmiştir.²³ Aynı doğrultuda, toplumun beğenisini ve meşruiyetini gözeterek karışıklığı gidermek için hazırlanan takvimlerden birisi Jülyen Takvimi'dir. Jülyen Takvimi; Juilus Caesar'ın isteğiyle Roma toplumunun tropikal ihtiyaçlarını takip eden festivaller dikkate alınarak, M.Ö. 238 yılında yürürlüğe giren Yunan Gök bilimci Eudoxus tarafından tasarlanan Mısır Takvim reformu taklit edilerek hazırlanmıştır.²⁴ Juilus Caesar, Roma döneminde imparatorluğun kuruluşuna aracılık eden asker ve devlet adamıdır. Din adamlığı ile başladığı kariyer, onun takvimi yeniden yorumlamasında kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Jülyen Takvimi'nin 7. ayı, kurucu imparator Juilus Caesar'ın onuruna "Quintilis" iken "July" olarak değiştirilmiştir. Yine Juilus Caesar'ın evlatlığı ve kendisinden sonra imparatorluğu ele geçiren Augustus, 8. ayı "Sexlist" iken "August" yapmıştır. Benzer girişimler, Roma döneminde başka imparatorlar tarafından da gerçekleştirilmiş ancak etkili olmamıştır.²⁵ Roma döneminde, takvimler ile siyasi iktidarlar sürekli olarak ilgilenmiş ve güçlerini takvimler üzerinden göstermek istemişlerdir. Roma döneminde takvimlerin seyrini ve siyasi iktidarın zamanı anlamlandırma hevesini gösteren Ovidius'un şiirinin bir kısmı şu şekildedir:²⁶

*Şehrimizin kurucusu bölerken zamanı aylara,
on ay olsun dedi bir yılda.
Ey Romulus, malum, daha iyi bilirdin silahları yıldızlardan,
dize getirmektir komşuları asıl derdin.
Elbette bir hesabı vardı bunu yaparken,
İmparator [Germanicus], hatasının hoş görülmesini sağlayacak.
Anne karnından çıkması ne kadar sürüyorsa bebeğin,
o kadar sürmesi gerektiğini düşündü bir yılın.*

Siyasi iktidarın zamanı yorumlama yetkisi ile sosyal hayatın gereksinimleri arasındaki ilişki Türklerin kullanmış olduğu takvimler üzerinden de gözlemlenebilmektedir. Tarihte Türklerin kullanmış oldukları takvimler arasında en eski takvim güneş yılı esasına dayanan 12 Hayvanlı

²³ Öyken, "Fasti'nin Açtığı Pencereden Roma Takvimine Bakış," 196.

²⁴ Philip, *Takvimlerin Tarihi Antikiteden Günümüze Gelişimi*, 35.

²⁵ Philip, *Takvimlerin Tarihi Antikiteden Günümüze Gelişimi*, 37.

²⁶ Akt. Öyken, "Fasti'nin Açtığı Pencereden Roma Takvimine Bakış," 201.

Türk takvimidir.²⁷ Türkler on iki değişik hayvanın adını yıllara vermek suretiyle on iki yıllık bir takvim yaratmıştır ve çocuklarının yaşları, savaş tarihleri gibi daha birçok şeyi birbirini izleyen bu yıllar aracılığıyla hesaplamaktadırlar. Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügati't-Türk eserinde, siyasi iktidar ve zamanı anlamlandırma ilişkisine de açıklık getiren geleneğin kökeni şu şekildedir:²⁸

Türk hakanlarından biri, kendi saltanatından önce gerçekleşmiş bir savaşla ilgili bilgi ister, ancak [vezirleri] savaşın yapıldığı tarih konusunda yanılırlar. Bunun üzerine tebaasına danışır. Kurultayda "biz bu tarihte nasıl yanıldıysak, bizden sonra gelenler de yanılacaklar. Öyleyse biz şimdi ayların ve göğün on iki burcunun sayısına tekabül eden on iki yıllık bir döngü yaratalım ve her yıla birer ad koyalım; böylece [yıllar] hesaplama bundan böyle onların birbirlerini izleyişi takip edilerek yapılsın ve bu hepimiz için olumsuz bir anıt olsun" der. Tebaası "Siz nasıl isterseniz" der ve onu onaylar. Bunun üzerine hakan ava çıkar. Vahşi hayvanların ila vadisine, buradaki büyük nehre doğru sürülmesini emreder. Bu vahşi hayvanları avlar, nehre doğru sıkıştırır ve suya düşmelerini sağlarlar. Yalnızca on iki değişik hayvan nehri geçmeyi başarır ve her birinin adı bir yıla verilir. Bu hayvanlardan birincisi sıçgân: fare'dir. Nehri ilk geçen hayvan olduğu için adı ilk yıla verilir ve yıl döngüsünün başlangıcı olur. Sıçgân yılından başlayarak nehirden çıkış sırasıyla hayvan yılları sıralanır: üd yılı: Öküz yılı; bars yılı: Pars yılı; tawışgân yılı: Tavşan yılı; nâg yılı: Timsah yılı; yılan yılı: Yılan yılı; yond yılı: At yılı; qöy yılı: Koyun yılı; beçin yılı: Maymun yılı; ıaqâgu yılı: Tavuk yılı; it yılı: Köpek yılı; toriğuz yılı: Domuz yılı. Bu dizi tonguz'a vannca yine sıçgân'dan başlayarak hesaplama yapılır.

Türklerde siyasi iktidar tarafından belirlenen on iki hayvanlı takvimden sonra bilinen önemli takvimlerden birisi; Büyük Selçuklu Sultanı Celâleddin Melikşah'ın isteğiyle Nizamülmülk tarafından şair ve matematikçi olan Ömer Hayyam'ın başkanlığında birçok astronomi ve kozmografya bilgininden oluşan bir kurula hazırlanmış Celali Takvimi'dir. Güneş yılını esas alarak düzenlenmiş olan ve siyasi iktidarı elinde bulunduran Celaleddin Melikşah zamanında düzenlenmiş olduğu için "Celâli Takvimi" adını alan takvim, günümüzde kullanılan hesaplamalara en yakın zaman ölçeği olarak kabul

²⁷ Özen Tok, "Osmanlılarda Kıptî Takviminin İdarî Ve Malî Alanda Kullanımı," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, no. 21 (Aralık 2006): 365.

²⁸ Kaşgarlı Mahmûd, *Divânı Lügati't-Türk* (İstanbul: Kalcı Yayınları 2005), 172-173.

edilmektedir.²⁹Türklerin İslamiyet ile tanışmasından sonra uzun süre kullandığı takvim, ay yılını esas alan ve Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç günü olan 16 Temmuz 622'yi başlangıç kabul eden Hicri Takvim'dir. Bu takvime göre; bir yıl 354 veya 355 gündür ve güneş yılı ile arasında 10 gün 20 saatlik bir fark vardır.³⁰ Halen İslamiyet'in düzenlediği dini vecibeleri yerine getirmek üzere bayramların ve kandillerin hesaplanmasında Türkiye'de Hicri Takvim esas alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nde güneş yılını esas alan ve resmî işlerde kullanılan Rumî takvim ile birlikte Hicri Takvim de kullanılmıştır. Türkler 1926'dan itibaren ticari işlerin, resmi işlerin ve gündelik programın işleyişinde birçok modern devlette uygulanmakta olan güneş yılına göre hazırlanmış Miladî Takvim'i kullanmaya başlamıştır.³¹

Siyasi iktidarların zamanı yorumlamaya olan ilgisi kadim zamanlardaki çivi yazılarında, Julius Caesar'ın Julian takviminde ve Papa Gregor XIII'ün Gregoryen takviminde olduğu gibi modern devletlerin hükümetlerinde de görülmektedir. Ancak modern devletlerin hükümetleri tarafından icra edilen zamanı yorumlama eylemi, artık günleri ve ayları işaret etmenin ötesine geçerek, bireylerin ve kurumların zamanı yönetme şeklini kökünden değiştirir hale gelmiştir.³² Gündelik hayatta mesai saatlerinin belirlenmesi, izin ve tatil günlerinin planlanması, vergi yükümlülüklerinin ifa zamanı, hak aramak üzere açılacak davaların süreleri, yaz saati, kış saati uygulamaları gibi birçok faaliyet; zamanı anlamlandırmanın farklı boyutlarını oluşturmaktadır. Zamanın etkisini tek bir havuzda toplayarak belirleyebilmek mümkün değildir. Zamana yüklenen anlam, bireyin hayatında karmaşık şekilde birçok hakkı etkileyebilmektedir. Her yıl bireyin önüne uyması gereken takvimde resmi tatilleri belirlenmiş olarak gelir. Bireyin kendisine bırakılmış gibi görünen zaman; resmi olarak tanımlanmış yıllara, aylara, haftalara hatta saatlere uyarak değerlendirilebilmektedir. Her birey, devlet alanında siyasi iktidarı ele geçirenlerin tayin ettiği yaz saatine göre ölçeklerini ayarlamak durumunda kalmaktadır.³³ Öte yandan modern devletlerin siyasi iktidarları,

²⁹ Aksu, "Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz," 391-392.

³⁰ Aksu, "Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz," 390.

³¹ Tok, "Osmanlılarda Kıptî Takviminin İdarî Ve Malî Alanda Kullanımı," 365-366.

³² Erkan Yeşilyayla, "Modern takvimin evrimi: Tarihçeden teknolojiye entegrasyonun hikayesi," (<https://www.hakimiyet.com/modern-takvimin-evrimi-tarihceden-teknolojiye-entegrasyonun-hikayesi/73915/>), E.T. 1 Eylül 2024.

³³ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine Collège de France Dersleri*, çev. Aslı Sümer (İstanbul: İletişim Yayınları 2016), 23.

devlet alanındaki egemenliği Ortaçağdaki siyasi iktidarlara nazaran keyfiyetle kullanamamaktadır. Siyasi iktidarın klasik egemenlik teorisi ile kesiştirilen üstünlük ilkesi; hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, insan hakları ve uluslararası sözleşmeler gibi teorilerin varlığı ile sınırlı hale gelmiştir.³⁴ Elbette devletsiz toplumun kuralları üzerine örgütlenen siyasal toplumun oluşturduğu devlet modeli, ilk örgütlediği andan itibaren toplumsal meşruiyeti sağlamakla yükümlüdür fakat bu yükümlülük günümüzün toplumlarında benimsenen hukuk düzenini karşılamamaktadır. Siyasi iktidarlar, üzerinde otoritelerini sürdürmek istedikleri toplumun ve hatta uluslararası ilişkilerdeki işleyişin hukuk ölçeğine uygun hareket etmek durumundadır. Zamana yeni anlamlar yüklemek isteyen siyasi iktidarlar, demokratik toplumun bireylerine sağladığı insan haklarını gözetmeli ve hukuk devletinin başta gelen ilkelerinden belirliliğe zarar vermemelidir.

IV. HUKUK DEVLETİNDE ZAMANI ANLAMLANDIRMA YETKİSİNİN SINIRLARI

Günümüzde insan açısından hayatı sürdürmek için zorunlu olan beslenme, barınma, güvenlik ve sosyal hayatta karşılaşılan aile içindeki fertlerin birbirleri ile olan ilişkiler, Tanrı ile olan ilişkiler, asker gücünü kullananların buyrukları hukuk düzeni açısından modern devlet öncesine nazaran farklı anlamlar taşır hale gelmiştir. Artık modern hukuk düzeninde insan hayatını sürdürmek için gerekli olan ihtiyaçlar yaşam hakkı, gıda hakkı, konut hakkı, mülkiyet hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği; sosyal ve siyasal hayatın gereksinimleri vatandaşlık hakkı, ifade ve düşünce özgürlüğü, din ve vicdan hürriyeti, özel hayatın gizliliği gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Öte yandan bu hak ve yükümlülükler, insanın zamana dilediği gibi yorumlayabileceği ve belirlediği zamana göre keyfiyetle hareket edebileceği serbestiyeti anlamına gelmemektedir. Hukuk düzeni, devlet alanına doğan birey için belirlenmiş kurallar ölçeğinde yerine getirmesi gereken sorumlulukları ve kullanılacak hakları barındırmaktadır. Modern hukuk düzeni; siyasi iktidarların üzerinde kuruldukları toplumlarda meşru şiddet tekeline insan hak ve yükümlülüklerini korumak, hukuk devleti ilkelerine bağlı kalmak sınırlarıyla yetkilendirildiği bir düzendir. Dolayısıyla, siyasi iktidarlar halen zamani yorumlama yetkisini kullanmak isteyebilirler fakat bu yetkiyi kullanırken sınırlarını gözetmek durumundadır. Bir nevi devlet

³⁴ Oktay Uygun, *Devlet Teorisi* (İstanbul: XII Levha Yayınları 2014), 266 vd.

alanında siyasi iktidarların egemenlikten doğan üstünlüğü düşüncesi, yerini hukukun üstünlüğü ilkesine bırakmıştır. Hukukun üstünlüğüne bağlı devlet alanında, hiçbir iktidar herhangi bir durumu yorumlarken keyfiyetle hareket edemez.³⁵ Devlet alanında görülen tüm iktidarlar, hukuk devletinin ilkelerine bağlı kaldığı ölçüde meşru kabul edilmektedir.

Hukuk devleti,³⁶ devletin tüm organlarının ve yurttaşlarının hukuka bağlılığı prensibinden başlamak üzere çeşitli parametrelerle irdelenebilecek, hukuk biliminin birçok düşünürü tarafından değerlendirilmeye ve tartışmaya konu edilmiş bir kavramdır.³⁷ Ancak hukuk devletinin ne olduğu konusunda yürütülen bu tartışmaların hemen hemen tamamı tarafından ortak kanaate varılmış birtakım ilkeler, hukuk devletinin gerekliliğini ispatlamak ve hukuk devleti kabulünün geçerliliğini ölçmek adına öne çıkmaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti de Anayasa'nın 2. maddesinde kabul edildiği üzere bir hukuk devletidir.³⁸ Türk hukuk düzeninde, hukuk devletinin gerekliliğini

³⁵ Albert V. Dicey, "Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal Derlemesi," çev. Ali Rıza Çoban, İçinde *Hukuk Devleti: Doğası ve Genel Uygulamaları*, ed. Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan ve Adnan Küçük (Ankara: Adres Yayınları 2008), 26.

³⁶ Hukuk devleti Alman hukuk deyimini olan "der Rechtsstaat" kelimesi ile hukuk literatürüne giriş yaptığı ifade edilir. İngilizce "rule of law" kelimesinin hukukun egemenliği ifadesine karşılık gelmesine rağmen hukuk devletini kastetmek için kullanıldığı, Fransızca état constitutionel kelimesinin anayasal devlet olarak kullanılmasına rağmen bazen hukuk devletini kastetmek için kullanıldığı ama son zamanlarda état droit kelimesinin doğrudan hukuk devleti ifadesi ile de hukuk literatüründe karşılık bulduğu belirtilebilir. Hukuk devleti kavramının ayrıntılı incelemesi hakkında bkz. Karl Doehring, *Genel Devlet Kuramı*, çev. Ahmet Mumcu (İstanbul: İnkılap Yayınları 2002), 208 vd.

³⁷ Hukuk devleti kavramı, doktrinde yürütülen hukuk çalışmalarının en çok kullandığı kavramlardan birisi olarak dikkati çekmektedir. Neredeyse her hukukçunun akademik hayatında en az bir kez kullanmak zorunda olduğu hukuk devleti kavramı hem nitelleyen hukuk kelimesi hem de nitelenen devlet kelimesinin soyut olmasından mütevellit derinlemesine analizlere gebedir. Ancak genellikle kısa tanım olarak kullanılan ve bu çalışmanın muhtevası itibari ile hukuk devleti kavramından kastedilen, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan ve yurttaşlarına hukuki güvenlik sağlayan devlettir. İlgili tanım için bkz. Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri*, (Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım 2013), 59.

³⁸ Türkiye Cumhuriyeti, Anayasası'nın 2. maddesine göre; toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletidir. Anayasa mahkemesi bu maddeyi dayanak alan birçok kararında, hukuk devleti ilkesinin yorumuna yer vermiştir. Örneğin 14.05.2015 tarihli ve 2014/177 Esas, 2015/49 Karar sayılı hükmünde "*Hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasaya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık olan devlettir. Hukuk*

gösteren ilkeler arasında üzerinde en çok durulanlardan birisi hukuki güvenlik ilkesi olarak kabul edilmektedir. Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk devleti kavramının yorumlanmasında diğer ilkelere nispeten kendi içinde doğurgan bir ilke olarak değerlendirilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, birçok kararında hukuki güvenlik ilkesini, Anayasa'nın ikinci maddesinde düzenlenmiş olan hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak kabul etmektedir. Anayasa Mahkemesi, hukuk devleti ve hukuki güvenlik ilkesine ilişkin vermiş olduğu 02.11.2016 tarih ve 2015/61 Esas, 2016/172 Karar sayılı bir hükmünde şu şekilde açıklamalarda bulunmuştur:³⁹

“Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan hukuk devletinin gereklerinden olan hukukî güvenlik ilkesi, normların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar.”

Yine hukuki güvenlik ilkesine ilişkin daha kapsamlı değerlendirmede bulunduğu 07.04.2016 tarih ve 2015/94 Esas, 2016/27 Karar sayılı incelemesinde şu açıklamaya yer vermiştir:⁴⁰

“Hukuk devletinin unsurları, doktorinde de belirlenmiş olup, bunlardan iki tanesi “hukuki güvenlik” ve “belirlilik” ilkelere aittir. Bireyin devlete güven duyması, ancak hukuki güvelliğin sağlandığı bir hukuk devleti düzeninde mümkün olabilecektir. Anayasada öngörülen temel ve hürriyetlerin kullanılmasında ve insan haklarının insan hayatına egemen kılması için

devleti yasaların adaletli, hakkaniyetli ve kamu yararına olmasını gerektirir.” açıklamasını yapmıştır. Bkz. AYM, E.2014/177, K.2017/49, 14.5.2019, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2015-49-nrm.pdf>), E.T. 7 Eylül 2014; Yine daha güncel olan 28.12.2016 tarihli ve 2016/130 Esas, 2016/197 Karar sayılı bir hükmünde “Anayasa'nın 2. maddesinde düzenlenen hukuk devleti, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve kanunlarla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık olan devlettir.” açıklamasına yer vermiştir. Bkz. AYM, E.2016/130, K.2016/197, 28.12.2016, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2016-197-nrm.pdf>), E.T. 7 Eylül 2024.

³⁹ AYM, E.2015/61, K.2016/172, 02/11/2016, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2016/172?EsasNo=2015%2F61%20&KararNo=2016%2F172>), E.T. 3 Eylül 2024.

⁴⁰ AYM, E.2015/94, K.2016/27, 07/04/2016, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2016/27?EsasNo=2015%2F94%20&KararNo=2016%2F27%20>), E.T. 3 Eylül 2024.

Devlet, bireylerin hukuka olan inançlarını ve güvenlerini korumakla yükümlüdür. Doktrinde hukuki güvenlik ilkesinin gerekleri de şu şekilde sıralanmıştır. 1- Devlet faaliyetleri, önceden öngörülebilir, tahmin edilebilir olmalıdır. 2- Devlet faaliyeti, önceden hukuk kurallarıyla düzenlenmiştir. 3- Hukuk düzeninde mümkün olduğunca hukuki istikrar sağlanmalıdır. 4- İdarenin tek yanlı işlem yapma üstünlüğüne karşı, güvence niteliğindeki kurullarla (bireylere katılma, dinleme ve savunma hakkı gibi haklar tanınarak) birey ile idare arasında denge sağlanmalıdır. 5- İdare, bireyin haklı beklentilerine uygun davranmalıdır. 6- Yasal düzenlemelerde hukuka ve devlete olan güveni zedeleyici hususlardan kaçınılmalıdır. 7- Devlet kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirilebilmesi için hukuk güvenliğinin sağlandığı bir hukuk devleti yaratmalıdır.”

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, hukukun üstünlüğüne dayanan devlet alanında zamana yorumlarken hukuki güvenliği ve belirliliği ihlal etmemek esastır. Hukuki güvenliğin nasıl anlaşılması gerektiğine de açıklık getiren yukarıdaki mahkeme içtihadına göre zamana ilişkin yorumlama faaliyeti şu ilkelere uygun olmalıdır:

- Zamana ilişkin yorumlama faaliyeti, önceden düzenlenmiş hukuk kurallarına uygun olmalıdır.
- Zamana ilişkin yorumlama faaliyeti, toplumun tüm fertleri tarafından önceden öngörülebilir ve tahmin edilebilir olmalıdır.
- Zamana ilişkin yorumlama faaliyeti, mümkün olduğunca istikrara dayanmalıdır.
- Zamana ilişkin yorumlama faaliyetinde bireylerin katılımı sağlanmalı, idare ile birey arasında denge gözetilmelidir.
- Zamana ilişkin yorumlama faaliyetinde, bireyin haklı beklentileri karşılanmalıdır.
- Zamana ilişkin yorumlama faaliyetinde, devlete olan güveni zedeleyici hususlardan kaçınılmalıdır.
- Zamana ilişkin yorumlama faaliyetinde, kişinin maddi ve manevi bütünlüğü dikkate alınmalıdır.

Hukuk devletinde, zamana ilişkisin bir yorumlama yapılırken yukarıda sayılan temel ilkelere bağlı kalmak esastır. Bu ilkeler, modern hukuk devleti açısından kuvvetler ayrılığı ve insan haklarının korunması temelini üzerine kurulmuştur. İlkelerin ilki, zamana ilişkin yorumlamanın geçerli bir hukuk normuna dayanmasına işaret etmektedir. Bilindiği üzere, hukuk devletinde siyasi iktidarlar kanunilik şartına karşılık gelen hukuk normlarını istisnaları

olmakla birlikte tek başlarına düzenleyememektedir. Demokratik hukuk devletlerinde, temel haklara etkili düzenlemelerin kanun ile yapılması zorunludur. Zamanı yorumlamak ve yeni anlam yüklemek; yukarıda belirtildiği üzere salt takvimleri nitelendirmek dışında çalışma saatlerini düzenlemek, izin süresini düzenlemek, mesaiye başlama ve bitiş saatlerini düzenlemek, hak aramak için yargı yoluna başvuru sürelerini belirlemek gibi birçok insan hakkıyla doğrudan ilişkilidir. İnsan hakları ve zaman anlamlandırmanın ilişkisini gösteren örneklerden birisi şu araştırmadır: Gün ışığından yararlanma gereksesi ile saatlerin yaz döneminde bir saat ileri alınması ve kış döneminde geri alınması işlemi üzerinde Amerika'da yapılan bir araştırma, seyahat planlamalarında yapılan değişikliklerle trafik kazalarının ve kazaya bağlı ölümlerin azaldığını ortaya koymuştur. İlgili araştırmaya göre; ışık seviyeleri aydınlıktan alacakaranlığa değiştiğinde kazalar artmakta ve alacakaranlık aydınlık hale geldiğinde kazalar azalmaktadır. Özellikle yayaları etkileyen bu değişimde, ölümcül kazaların oranında ciddi azalma gözlemlenmiştir.⁴¹ Örnekten anlaşılacağı üzere, zamanı tayin eden iktidarın keyfiyet yerine insanın yaşam hakkı gibi haklarını gözetmesi beklenir.

Hukuk devletinde siyasi iktidarın zamanı yorumlama ve anlamlandırma faaliyetine ilişkin bir örnek de Türkiye'de gerçekleşmiştir. Türkiye'de Enerji Bakanlığı yaz saati uygulamasının kaldırılmasına ve tüm yıl aynı saatin uygulanmasına ilişkin bir çalışma yapmıştır. İlgili çalışma; hukuk devletinde zamanı yorumlaya ilişkin faaliyetlerde beklenen toplumun tüm fertleri tarafından önceden öngörülebilir ve tahmin edilebilir olma, bireylerin katılımını sağlanma, idare ile birey arasında denge gözetme, devlete olan güveni zedeleyici hususlardan kaçınılma ve bireyin haklı beklentilerini karşılama kriterlerini gözeterek hazırlanmıştır. Yaz saati uygulamasının kaldırılmasına dair öneride, bilimsel çalışmalar yapılmış toplumsal katılımın sağlanması için anket uygulanmıştır.⁴² Enerji Bakanlığı yaz saatinin

⁴¹ Susan A. Ferguson, David F. Preusser, Adnan K Lund, Paul L. Zador, Robert G. Ulmer, "Daylight Saving Time and Motor Vehicle Crashes: The Reduction in Pedestrian and Vehicle Occupant Fatalities," *American Journal of Public Health* 85, no. 1 (January 1995), 93.

⁴² İlgili anket için bkz. Enerji Bakanlığı WEB Arşiv, (<https://web.archive.org/web/20141013182544/http://www.enerji.gov.tr/index.php?id=7704&sf=anketler>), E.T. 4 Eylül 2024.

kaldırılması ve tüm yıl tek saatin uygulanması önerisindeki gerekçelerini şu şekilde açıklamıştır:⁴³

Dünyadaki ülkeler devamlı olarak bir arayış içerisindeyler. Birçok ülke kendisine uygun gördüğü meridyeni referans alarak değişiklikler yapmakla birlikte, yıl içerisindeki yapmış olduğu yaz saati uygulamasının süresinde de düzenlemeler yapmaktadır. Yaz saati uygulamasından vazgeçerek saat sistemini sabitlemiş birçok ülke görülmektedir.

Dünya nüfusunun yaklaşık 4,5 milyarı (%77'si) yaz saati uygulaması yapmamakta olup yıl boyunca aynı saatte kalmaktadırlar. Bunun yanında ABD, Kanada, Avustralya ve Brezilya gibi yaz saati uygulayan ülkelerde ise bazı eyalet ve bölgelerinde yaz saati uygulaması yapılmamaktadır.

Yaz saati uygulayan ve uygulamayan ülkelerin aydınlanma grafiklerine bakıldığında bir birlerinden bariz şekilde farklı oldukları görülür. Ekvatora yakın olan ülkelerin güneşlenme süreleri yıl boyunca aynı olduğu; Kutuplara gidildikçe ülkelerin aydınlanma grafiklerinin elips şeklinde olduğu görülür.

Türkiye yaz saati uygulayan AB ülkeleri arasında ekvatora en yakın ülke konumundadır. Her ülke kendisine uygun olan meridyeni Referans Meridyen olarak alır. Dünya üzerindeki ülkelere bakıldığında, mümkün olduğunca ülkenin doğusundan geçen meridyenleri Referans Meridyen olarak almaktadırlar. (Örneğin; İspanya ve Fransa çok uzak oldukları halde 150 doğu boylamını referans almaktadır. Hatta yaz saati uygulaması yaparken İzmit'ten geçen 300 doğu boylamını kullanmaktadırlar.)

Ülkemiz, AB ülkeleri arasında saat farkı en fazla olan ülke durumundadır. Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında 19 meridyen vardır ve 1 saat 16 dakikalık zaman farkı bulunmaktadır. Referans meridyenin batıda olması; özellikle doğu bölgemizde, kışın güneşin erken saatlerde (15:50'den itibaren) batmasına neden olmakta, güneş ışığından yeterince faydalanılamamasından dolayı sosyal, psikolojik ve ekonomik olarak olumsuz etkilenmelerle birlikte aydınlatma gereksiniminden dolayı da elektrik tüketiminde artışa sebep olmaktadır.

Ayrıca, uzmanlara göre yaz saati uygulaması, insanın vücut saatindeki ani değişikten dolayı; uykusuzluk, yorgunluk, esneme, konsantrasyon eksikliği, stres, karamsarlık ve adaptasyon gibi problemlere sebep olmaktadır.

⁴³ İlgili çalışma ve önerinin gerekçesi hakkında bkz. Enerji Bakanlığı WEB Arşiv, (https://web.archive.org/web/20141013182732/http://www.enerji.gov.tr/tr/anket_dokuman/Ileri_Saat_Uygulaması.pdf), E.T. 4 Eylül 2024.

Bu araştırmalar neticesinde Enerji Bakanlığı'nın talebi dikkate alınarak, 8 Eylül 2016'da Resmi Gazete'de yayımlanan bir Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye'de sürekli yaz saatine geçilmesine hükmedilmiştir. 2016-9154 sayılı Gün Işığında Daha Fazla Yararlanmak Amacıyla Bütün Yurtta Yaz Saati Uygulaması Hakkında Kararın 1. Maddesinde; "Gün ışığında daha fazla yararlanmak amacıyla; bütün yurttan 27 Mart 2016 Pazar günü saat 03:00'ten itibaren bir saat ileri alınmak suretiyle başlatılan yaz saati uygulamasını, her yıl, yıl boyu sürdürülmesi kararlaştırılmıştır." açıklaması yer almaktadır. Hükümet bu kararı, 697 sayılı Günün Yirmi Dört Saate Taksimine Dair Kanununun 2. Maddesinde geçen; "Griniç'e göre otuzunca derecede bulunan boylam dairesi bütün Türkiye Cumhuriyeti saatleri için esas alınır. Ayrıca başlangıç ve bitiş tarihleri belirtilmek ve bir saati aşmamak şartıyla yaz saati uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir" hükmüne dayandırmıştır.⁴⁴ Ancak ilgili Bakanlar Kurulu kararı, Danıştay tarafından kanunilik ilkesinin yansımaları olarak Bakanlar Kurulu Kararı'nın kanunda verilen yetkiyi aştığı gerekçesiyle iptal edilmiştir.⁴⁵ Şu halde; hukuk devletinde siyasi iktidarlar, yaşam hakkı başta olmak üzere birçok temel hakka etkili olan zamanı yorumlamak ve anlamlandırmak için faaliyette bulunduğunda, kanunilik de dâhil olmak üzere tüm ilkeleri bir arada gözetmelidir.

Zamanı yorumlamaya ve anlamlandırmaya ilişkin faaliyetlerde hukuk devletinin aradığı bir diğer ilke, toplumun her ferdi tarafından öngörülebilir ve tahmin edilebilir nitelikte olmasıdır. Devlet alanında yetki sahibi olan tüm otoritelerin zamana dair yorumlamaları, toplumun makul karşılayabileceği ve hayatın olağan akışına uygun nitelikte olmalıdır. Öngörülebilirlik ve tahmin edilebilirlik ilkesi, hukuk düzeninde zamanaşımı anlayışının temellendirilmesinde kullanılan ilkelerdir. Bilindiği üzere, modern hukuk düzenlerinin neredeyse tamamında kabul edilen zamanaşımı uygulaması; bir hakkın veya yükümlülüğün pozitif düzenleme ile belirlenmiş süreler içinde kullanılabilmesi, aksi takdirde yerine getirilen yükümlülük veya hakkın devlet alanında icra edilebilir meşruiyetinin kalkacağı anlamını taşımaktadır. Örneğin; Türk hukuk düzeninde pozitif düzenlemelerin başında gelen 4721

⁴⁴ RG, 8.7.2016, S. 29825, (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160908-2.pdf>), E.T. 4 Eylül 2024.

⁴⁵ Nihai karar için bkz. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E.2020/3139, K.2021/2081, 27.10.2021 (<https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=726635400&arananKelime=20/02/2020%20tarih%20ve%20E:2018/4936,%20K:2020/742%20say%C4%B1%C4%B1%20karar%C4%B1n%C4%B1n>), E.T. 4 Eylül 2024.

sayılı Türk Medeni Kanunu,⁴⁶ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu,⁴⁷ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu⁴⁸, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu,⁴⁹ zamanaşımına ilişkin birçok madde içermektedir. Bu düzenlemelerde, hukuk devletinde toplumsal düzen için korunan haklar ve bu düzeni bozanlara uygulanacak yaptırımlar belirli bir zamana bağlanmıştır. İlgili düzenlemelere göre; belirlenen sürenin geçirilmesi hâlinde dava ve takip hakkı kaybedilmektedir. Kanunlarda

⁴⁶ Türk Medeni Kanunu'nda zaman aşımı başlığı ile düzenlenmiş bazı örnekler şu şekildedir: *Evliliğin boşanma sebebiyle sona ermesinden doğan dava hakları, boşanma hükmünün kesinleşmesinin üzerinden bir yıl geçmekle zamanaşımına uğrar.* (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 178); *Vasiyet alacaklısının dava hakkı, ölüme bağlı kazandırmayı öğrenmesinin veya vasiyet borcu daha sonra muaccel olacaksa muaccel olma tarihinin üzerinden on yıl geçmekle zamanaşımına uğrar.* (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 602); *Miras sebebiyle istihkak davası, davacının kendisinin mirasçı olduğunu ve iyiniyetli davalının terekeyi veya tereke malını elinde bulundurduğunu öğrendiği tarihten başlayarak bir yıl ve herhâlde miras bırakanın ölümünün veya vasiyetnamenin açılmasının üzerinden on yıl geçmekle zamanaşımına uğrar. İyiniyetli olmayanlara karşı zamanaşımı süresi yirmi yıldır.* (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 639); *Geçerli bir hukukî sebep olmaksızın tapu kütüğüne malik olarak yazılan kişi, taşınmaz üzerindeki zilyetliğini davasız ve aralıksız olarak on yıl süreyle ve iyi niyetle sürdürürse, onun bu yolla kazanmış olduğu mülkiyet hakkına iürüz edilemez.* (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 712); *Tapu kütüğünde kayıtlı olmayan bir taşınmazı davasız ve aralıksız olarak yirmi yıl süreyle ve malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduran kişi, o taşınmazın tamamı, bir parçası veya bir payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteyebilir.* (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 713); 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>), E.T. 3 Eylül 2024.

⁴⁷ Türk Borçlar Kanunu'nda zaman aşımına ilişkin bazı örnekler şu şekildedir: *Zamanaşımına uğramış bir borcun ifasından veya ahlaki bir ödevin yerine getirilmiş olmasından kaynaklanan zenginleşmeler geri istenemez.* (6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu m. 78); *Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, her alacak on yıllık zamanaşımına tâbidir.* (6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu m. 146); *Bu ayırımıda belirlenen zamanaşımı süreleri, sözleşmeyle değiştirilemez.* 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf>), E.T. 3 Eylül 2024.

⁴⁸ Türk Ceza Kanunundaki zaman aşımına ilişkin düzenlemelerin bazıları şu maddelerde ele alınmıştır: 66. maddesi dava zamanaşımını, 67. maddesi dava zamanaşımı süresinin durması veya kesilmesini, 68. maddesi ceza zamanaşımını düzenlemektedir. Bu maddelerde, devletin şiddet tekelinden kaynaklanan cezalandırma yetkisini belirli süreler içerisinde kullanması ve hukuki öngörülebilirliği sağlaması amaçlanmıştır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>), E.T. 3 Eylül 2024.

⁴⁹ Vergi Usul Kanunu'na göre zamanaşımının mahiyeti, süre geçmesi suretiyle vergi alacağının kalkmasıdır. Zamanaşımı, mükellefin bu hususta bir müracaatı olup olmadığına bakılmaksızın hüküm ifade eder. (213 Sayılı Vergi Usul Kanunu m. 113); Vergi alacağının doğduğu takvim yılını takip eden yılın başından başlayarak beş yıl içinde tarh ve mükellefe tebliğ edilmeyen vergiler zamanaşımına uğrar. (213 Sayılı Vergi Usul Kanunu m. 114); 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf>), E.T. 3 Eylül 2024.

belirtilen süre içinde hakkını talep etmeyen alacaklı, dava açmak suretiyle alacağını elde etme imkânını yitirir. Anayasa Mahkemesine göre; zamanaşımı hukuki güvenliği sağlamak amacıyla öngörülen genel düzenlemelerden biridir.⁵⁰ Öte yandan zamanaşımı uygulaması, devletin haksızlığa uğrayan bireyin mağduriyetini giderememesine sebep olduğu eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bu iddianın temelinde toplumsal hukuk düzeni ile bireysel menfaat arasındaki denge üzerinde durulmaktadır. Toplumsal hukuk düzeni ve hukuki güvenlik açısından zamanaşımı sürelerinin kısa tutulması, bireysel mağduriyetin giderilebilmesi bakımından zamanaşımı sürelerinin uzun tutulması ya da hiç olmaması gerektiği iddia edilmektedir.⁵¹ Birden fazla mevzuatta farklı sürelerle açıklanan zamanaşımına belirlilik kazandırılması beklentisi görülmektedir. Bu eleştiriler doğrultusunda modern hukuk düzeni bakımından zamanaşımına ilişkin süreler, teknolojinin gelişimi de dikkate alındığında sürekli yorumlanmaya ve anlamlandırmaya açık görünmektedir. Elbette yorumlamaların tüm hukuk devleti faaliyetlerinde gözetilen ilkeleri karşılayarak, mümkün olduğunca istikrara dayanması gerekmektedir.

Zamanı yorumlamaya ilişkin hukuk devletinde gözetilen bir diğer ilke beklentilerin karşılanmasıdır. Devlet alanında iktidarı ele geçirenlerin meşruiyeti ile de bağlantılı olan bu ilkeye göre, zamanı yorumlama faaliyeti toplumun ve bireyin beklentisine uygun olmalıdır. Bu ilke üzerinden değerlendirilebilecek en güzel örneklerden birisi, ceza hukuku bağlamında bir suça karşılık özgürlüğünden mahrum bırakılacak kişinin suçu karşılık gelen zamanın yorumlanmasıdır. Kişinin özgürlüğünden mahrum bırakılması gereken süreyi yorumlarken, suça karşılık gelen cezayı yapılandırmada zamanın az veya çok olup olmadığını belirlerken, toplumsal ve bireysel beklentiyi tatmin edici nitelikte olmak gerekir. Cezalandırıcı teoride, cezanın miktarı önemli bir konudur. Ceza, yalnız derecesine orantılı olarak verilmelidir. Orantı, zamanın ölçüsü konusunda yorum yapmayı gerektirir. Bu bağlamda kişinin devlet tarafından elinden alınan zaman, yalnızına orantılı olmalıdır. Bir kişi zamanı istediği gibi değerlendirme özgürlüğünden mahrum bırakıldığında, suçu ile orantılı yaptırım beklerken; toplum, ilgili kişinin

⁵⁰ AYM, E.2020/90, K.2023/88, 04/05/2023, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/88?KelimeAra%5B%5D=zaman%20a%C5%9F%C4%B1m%C4%B1>), E.T. 3 Eylül 2024.

⁵¹ Charles C. Callahan, "Statutes Of Limitation Background," *Ohio State Law Journal* 16, no.2, (1955), 139.

suçuna karşılık olarak tatmin edici şekilde cezalandırılmasını beklemektedir.⁵² Bu nedenle; cezalandırmada zamanın yorumlanması ve anlamlandırılması faaliyeti, toplumsal ve bireysel beklentileri karşılamalıdır.

Zamana ilişkin yorumlama faaliyetinde, gözetilen ilkelerden birisi de kişinin maddi ve manevi bütünlüğünün dikkate alınmasıdır. Bu ilke; çalışma saatlerinin, eğitim ve öğretim sürelerinin belirlenmesi gibi birçok faaliyette önem arz etmektedir. Bilindiği üzere kişinin maddi ve manevi bütünlüğü modern devletlerin anayasalarda ve uluslararası sözleşmelerde korunmaktadır. Kişinin yaşam hakkı ile maddi ve manevi varlığını koruma hakkı, birbiriyle sıkı bağlantıları olan haklarındandır. Anayasa Mahkemesi'nin birçok kararında vurgulandığı üzere yaşam ve vücut bütünlüğü üzerindeki temel hak, devlete pozitif ve negatif yükümlülükler yüklemektedir.⁵³ Kişinin vücudu, ihtiyaçları cereyan ettiğinde alarm veren bir saat gibi zamanı ölçebilmektedir. İnsan vücudundaki hücreler, biyolojik ihtiyaçlarının belirli zaman dilimlerinde giderilmesi durumunda sağlıklı bir şekilde işlev görebilmektedir. Bu durum, insanın biyolojik saati olarak değerlendirilmektedir.⁵⁴ Dolayısıyla; biyolojik saat, gündelik hayattaki mesai saati ve eğitim saati gibi programlardan etkilenebilmektedir. Bu illiyet dikkate alındığında, devlet alanında eğitim öğretim süreci, mesai saati gibi zamanı yorumlamayı gerektiren programlar yapılırken, insanın maddi ve manevi varlığının korunması ilkesine uygun hareket edilmesi beklenmektedir.

V. SONUÇ

Stephen Hawking, Zamanın Kısa Tarihi adlı eserine, Bertrand Russell'in halka açık olarak işlediği astronomi dersini anlatarak başlamaktadır. Anlatıya göre öğretici, derste dünyanın güneş etrafında döndüğünden ve güneşin galaksinin merkezindeki durumundan bahsederken; derse katılan yaşlı bir kadın, bu teoriyi saçma bularak aslında dünyanın dev bir kaplumbağanın sırtında olduğunu iddia etmektedir. Anlatıyı aktardıktan sonra Hawking, eldeki bilgiler doğrultusunda kadının iddiasından daha iyisinin iddia edilemeyeceğini belirterek; halen zamanın doğasının ne olduğunu

⁵² Nicola Carr, Gwen Robinson, *Time and Punishment New Contexts and Perspectives*, (Switzerland: Palgrave Macmillan, Switzerland 2022), 4.

⁵³ AYM, E.2015/41, K.2017/98, 4.5.2017, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2017/98?Keli meAra%5B0%5D=madd%C3%AE%20ve%20manev%C3%AE&page=9>), E.T. 4 Eylül 2024.

⁵⁴ Till Roenneberg, *Internal Time*, (Cambridge: Harvard University Press 2012), 8.

açıklayamayacaklarını itiraf eder.⁵⁵ İnsanlık tarihi, zamanın ne olduğunu herkesi ikna edecek şekilde tanımlayacak bilgiden yoksundur.

Bu gibi açıklanamayan ve bilinmeyen şeyler üzerine yorum yapma yetkisi, genellikle insanların üzerinde güç sahibi olanlardır. İnsanlar bilemedikleri şeyleri, güçlü bir varlığa atfederek anlamaya çalışmaktadır. Bu hem insanlar için gücün doğasından kaynaklı olarak meşru hale gelmekte hem de bilinemezlik üzerine herkesin konuştuğu kargaşa ortamının düzene girmesini sağlamaktadır.

Önceleri zamanı yorumlama ve anlamlandırma yetkisi, devlet alanında toplumun en üstünü olarak kabul edilen siyasi iktidarın tekelinde başlamıştır. Ancak; siyasi iktidarın keyfiyetine bırakılmış zamanı yorumlama yetkisi, insanların olağan hayatındaki zamanı anlama ihtiyacını tek başına karşılayamaz olmuştur. Hatta ihtiyacı karşılamaktan ziyade, bilinemezliğin gücüyle beslenen siyasi iktidarlar, zamana ilişkin yorum yetkisi ile toplumun korku ve kaygısını artırır hale getirebilmişlerdir.

Kaos ve kargaşa ortamından düzenli bir hayata geçmek isteyen topluluk, kaosu yorulum tekelini eline almış siyasi iktidarı sınırlandırmak durumunda kalmıştır. Siyasi iktidarın sınırlarını belirleyen kuvvetler ayrılığı, insan hakları, hukuk devleti ve uluslararası sözleşmeler; zamanın yorumlanması ve anlamlandırılması faaliyetinde de kendisini göstermiştir. Devlet alanında egemenliğin verdiği yetkiyi kullanan tüm iktidarlar; fonksiyonel olarak konuşulduğu görevlerde zamana dair yorumlama yaparken, modern hukuk düzeninin ilkelerine uymakla yükümlü hale gelmiştir.

Özellikle teknolojik gelişmelerle haz ve hız çağı olarak görülen yeni yaşam sürecinde, zamanı yorumlamayı gerektirecek yeni gelişmelerin olacağı aşikârdır. Ulaşımın haberleşmeye, eğitimden çalışmaya kadar birçok alanda zamanın yeniden yorumlanması ihtiyacı; başta insan hak ve özgürlükleri olmak üzere, modern hukuk düzeninin temel ilkelerine zarar vermeden icra edilmelidir. İnsanın sosyal bir varlık olarak zamana ayarlı olduğunu gösteren veriler, zaman üzerine yapılacak yorumların insanın varlığı üzerine yapılan anlamlandırmalar olduğunu dikkate almayı ve insanın haklarını gözetmeyi gerektirmektedir.

⁵⁵ Stephen Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Ata Arslan (İstanbul: Alfa Yayınları 2021), 11.

KAYNAKÇA

- Aksu, Belgin Tezcan. "Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz." *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 2, no. 1, (Haziran 2018): 382-413.
- AYM, E.2014/177, K.2017/49, 14.5.2019, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2015-49-nrm.pdf>), E.T. 7 Eylül 2014Anayasa Mahkemesi, 2016/130 E, 2016/197 K, 28.12.2016, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2016-197-nrm.pdf>), E.T. 7 Eylül 2024.
- AYM, E.2015/41, K.2017/98, 4.5.2017, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2017/98?KelimeAra%5B0%5D=madd%C3%AE%20ve%20manev%C3%AE&page=9>), E.T. 4 Eylül 2024.
- AYM, E.2015/61, K.2016/172, 02/11/2016, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2016/172?EsasNo=2015%2F61%20&KararNo=2016%2F172>), E.T. 3 Eylül 2024.
- AYM, E.2015/94, K.2016/27, 07/04/2016, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2016/27?EsasNo=2015%2F94%20&KararNo=2016%2F27%20>), E.T. 3 Eylül 2024.
- AYM, E.2016/130, K.2016/197, 28.12.2016, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2016-197-nrm.pdf>), E.T. 7 Eylül 2024.
- AYM, E.2020/90, K.2023/88, 04/05/2023, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/88?KelimeAra%5B%5D=zaman%20a%C5%9F%C4%B1m%C4%B1>), E.T. 3 Eylül 2024.
- Bıçak, Ayhan. *Devlet Felsefesi Öngörüler ve Eleştiriler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Bourdieu, Pierre. *Devlet Üzerine Collège de France Dersleri*. Çeviren Sümer, Aslı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Carr, Nicola ve Robinson, Gwen. *Time and Punishment New Contexts and Perspectives*. Swizerland: Palgrave Macmillan, 2022.
- Ceram, C. W. *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Çeviren Erendor, Esat Mermi. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2008.
- Charles C. Callahan. "Statutes Of Limitation Background." *Ohio State Law Journal* 16, no. 2, (1955), 130-139.
- Çam, Esad. *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 2005.
- Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E.2020/3139, K.2021/2081, 27.10.2021 (<https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=726635400&arananKelime=20/02/2020%20tarih%20ve%20E:2018/4936,%20K:2020/742%20say%C4%B1%C4%B1%20karar%C4%B1n%C4%B1n>), E.T. 4 Eylül 2024.

- Daver, Bülent. *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Doğan Yayınevi 1969.
- Dacey, Albert V. “Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal Derlemesi.” Çeviren Ali Rıza Çoban, İçinde *Hukuk Devleti: Doğası ve Genel Uygulamaları*, Ed. Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük. Ankara: Adres Yayınları, 2008.
- Doehring, Karl. *Genel Devlet Kuramı*. Çeviren MUMCU, Ahmet. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2002.
- Dursun, Davut. *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2004.
- Early Roman Calendar, (<https://www.webexhibits.org/calendars/calendar-roman.html>), E.T. 3 Eylül 2024.
- Enerji Bakanlığı WEB Arşiv, (https://web.archive.org/web/20141013182732/http://www.enerji.gov.tr/tr/anket_dokuman/Ileri_Saat_Uygulamasi.pdf), E.T. 4 Eylül 2024.
- Enerji Bakanlığı WEB Arşiv, (<https://web.archive.org/web/20141013182544/http://www.enerji.gov.tr/index.php?id=7704&sf=anketler>), E.T. 4 Eylül 2024.
- Ferguson, Susan A., Presuser, David F., Lund, Adnan K., Zador, Paul L. ve Ulmer, Robert G. “Daylight Saving Time and Motor Vehicle Crashes: The Reduction in Pedestrian and Vehicle Occupant Fatalities.” *American Journal of Public Health* 85, no. 1, (January 1995): 92-95.
- Gözler, Kemal ve Kaplan, Gürsel. *İdare Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Çeviren Ökten, Kaan H. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011.
- Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2013.
- Kaşgarlı Mahmûd. *Divânî Ligâti-t Türk*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Kızgut, Rahim. *Eskiçağ Uygarlıklarında Tarih Düşme Yöntemleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Lipson, Leslie. *Politika Biliminin Temel Sorunları Siyasal Bilime Giriş*. Çeviren Karamustafaoğlu, Tuncer. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1978.
- Öyken, Ekin. “Fasti’nin Açtığı Pencereden Roma Takvimine Bakış.” *İstanbul University Journal of Sociology* 3, no. 26, (Temmuz 2013), 191-212.
- Philip, Alexander. *Takvimlerin Tarihi Antikiteden Günümüze Gelişimi*. Çeviren Karaca, Ezgi. İstanbul: İndie Yayınevi, 2021.
- RG, 8.7.2016, S. 29825, (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160908-2.pdf>), E.T. 4 Eylül 2024.

- Rousseau, J.J. *Toplum Sözleşmesi*, Çeviren Günyol, Vedat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*. İstanbul: Beta Yayınları, 2009.
- Tok, Özen. “Osmanlılarda Kıptî Takviminin İdarî Ve Malî Alanda Kullanımı.” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, no. 2, (Aralık 2006): 365-379.
- Uygun, Oktay. *Devlet Teorisi*. İstanbul: XII Levha Yayınları 2014.
- Yeşilyayla, Erkan. “Modern takvimin evrimi: Tarihçeden teknolojiye entegrasyonun hikâyesi.” (<https://www.hakimiyet.com/modern-takvimin-evrimi-tarihceden-teknolojiye-entegrasyonun-hikayesi/73915/>), E.T. 1 Eylül 2024.
- 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf>), E.T. 3 Eylül 2024.
- 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>), E.T. 3 Eylül 2024.
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>), E.T. 3 Eylül 2024.
- 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf>), E.T. 3 Eylül 2024.